

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KREITI YA 12

SEPEDI LELEME LA GAE (HL)

LEPHEPHE LA PELE (P1)

EXEMPLAR 2014

MEMORANTAMO

MEPUTSO: 70

Palomoka ya matlakala a memorantamo ke 7.

KAROLO YA A: TEKATLHAOLOGANYO**GO SWAYA TEKATLHAOLOGANYO**

- Ka lebaka la gore nepo e lebešitšwe go kwešišo, mopeleto le polelo tša go phošagala dikarabong ga tša swanela go otlwa, ka ntle le ge fela diphošo tša mohuta woo di fetola tihalošo/kwešišo. (Diphošo di swanetše go bontšhwa). Ge molekwa a diriša mantšu a polelo yeo a sa lekwego ka yona, hlokomologa mantšu ao, gomme ge karabo e tšweletšwa gabotse, se mo otle. Le ge go le bjalo, ge lentšu la polelo ye nngwe le dirišwa mo sengwalong gomme le nepiša karabo, gona karabo yeo e tla amogelwa.
- Mo go dipotšišopulego, ga go meputso ye e tlogo fiwa go dikarabo tša EE/AOWA goba Ke a dumela/Ga ke dumele. Go swanetše go fiwa lebaka la karabo yeo.
- Ga go meputso ye e tlogo fiwa go dikarabo tša NNETE/MAAKA goba NTLHA/KGOPOLO. Go swanetše go fiwa lebaka la karabo yeo.
- Ge go nyakega dikarabo tša lentšu le tee, gomme molekwa a fa lefoko ka moka, swaya karabo ya nnete ge fela lentšu la nnete/karabo le/e thaletšwe.
- Ge dintlha tše pedi goba tše tharo di nyakega gomme gwa fiwa tše ntši, swaya fela tše pedi goba tše tharo.
- Amogela mebolelwana.

POTŠIŠO YA 1

- 1.1   1.1.1   Leemaema (1)
- 1.1.2   Balekwa ba tla fa diponelopele tša go fapana go ya ka kwešišo ya hlogo ya setšweletšwa.
Mohlala: Setšweletšwa se hlaloša mokgwa wo bašomi ba thwalwago ka gona mafelong ao a fapanego a mošomo; bangwe ba thwalwa ka tsela ya maleba mola ba bangwe ba thwalwa ka bohwiwiri/... Ditsela tšeo bašomi ba thwalwago ka gona go lebeletšwe go rutega ga motho le maemo a gagwe. (2)
- 1.1.3   Balekwa: Ba tla fa diponelopele tša go fapana go ya ka kwešišo ya hlogo ya setšweletšwa.
Mohlala wa karabo:
- Ponelopele ya molekwa**
Go ya ka hlogo ya setšweletšwa, go na le mafelo a mešomo ao a thwalago bašomi ka mokgwa wa maleba mola mafelo a mangwe a thwala ka bomenemene.
- Setšweletšwa:**
Se laetša ditsela tša go fapana tša go thwala bašomi le phapano ya bolaodi lefaseng la mošomo. Balaodi ba bangwe ba latela pholisi ya go thwala bašomi mola balaodi ba bangwe ba tšea sephetho ba nnoši ntle le go latela molao ofe kapa ofe.
- Ponelopele ya molekwa ke ya maleba ka gobane o kgonne go tšweletša ntlha ya maleba le ya bomenetša yeo e dirwago ge go thwalwa bašomi. (3)

- 1.1.4 Kgopolokgolo – Temana ya 4 le 5
Go na le bolaodi bja go phethagatša toka ge go thwalwa bašomi le bja go dira bomenemene. (2)
- 1.1.5 Karabong ye ya kgokagano, balekwa ba tla tlemaganya seo bakgopedi ba mošomo mo temaneng ya 2 ba se dirago le seo ba se gopolago ka batho bao ba kilego ba ba bona ba nyaka mošomo.
Mohlala: O gopola ka motho yoo a kilego a mmona a nyaka mošomo dikantorong tša poso, a swere omfolopo gomme a e lahlela ka lepokising la magwalo a go dira dikgopelo tša mošomo. (3)
- 1.1.6 Kgatsintsing – bothateng
Kgabagareng – tiragalong ye (2)
- 1.1.7 Se laetša gore ke basadi fela bao ba sa kgonego go buša, ge basadi e le baetapele setšhaba se wela mathateng. (2)
- 1.1.8 Tirišo ya sekapolelo sa mothofatšo e laetša bonokwane bjo bo dirwago ge go abja mešomo. (1)
- 1.1.9 Balekwa ba tla fa dikarabo tša go fapana go ya ka kwešišo ya bona.
Mohlala: Ke ntlha, go na le bohlatse bjo bo tletšego bja gore bengmešomo ba thwala batho bao ba ba tsebago fela. Ge go be go se bjalo nkabe naga ye e se na palo ye kgolo ya batho ba go hloka mešomo.
Kakanyo, ga go na bohlatse bjo bo filwego bja gore semangmang o filwe mošomo ka ge ba mo tseba. (2)
- 1.1.10 Balekwa ba tla tšweletša maikutlo a bona a go fapana ka botlalo.
Mohlala: Pefelo – motho yo a se nago bokgoni bja mošomo wo o itšego o filwe mošomo gomme ga a phethagatše dinyakwa tša ona.
Go nyama – bomenemene le bohvirihwiri bjo bo dirwago ke ba bangwe ba bengmešomo le balaodi ka go fa batho mesomo ka setswalle gomme batho bao ba sa kgone mošomo wo; bangwe ebile ke bomathinyane, (2)
- 1.2 1.2.1 Bolaodi mošomong wo ga se bja maleba, go thwalwa motho yo a se nago bokgoni bja mošomo/Molaodi o phethagatša tiro ya potšišotherišano a nnoši. (2)
- 1.2.2 Seswantšho se se nyalelana gabotse le diteng tša setšweletšwa temaneng ya 5.
Mo seswantšhong mosadi wa molaodi o phethagatša potšišotherišano a nnoši mola temana ya 5 e bolela ka mongmošomo yo a tšeago sephetho a nnoši e bile a phethagatša tiro ya potšišotherišano a nnoši. (2)

- 1.2.3 Ga a na maitemogelo a maleba, ka dinako tše dingwe o tšhaba mošomong tekano ya dibeke. (2)
- 1.2.4 Mohlala wa dikarabo: a. Kaonafatšo ya kgodišo ya khamphani.
b. Kgodišo ya ditseno.
c. Kelotlhoko ya dinyakwa tša bašomi.
d. Mekgwanakgwana ya koketšo ya ditšweletšwa
(Ka ge seswantšho se sa laetša mohuta wa mošomo, dikarabo tše dingwe tša maleba di tla amogelwa.) (2)
- 1.2.5 Aowa, o amega maikutlo ka pela le go fela a hloka boitshepo e bile o tšhaba mošomong ntle le go laela. (2)

PALOMOKA YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KAKARETŠO

Mokgwa wa go swaya:

D = Dintlha, P = Polelo

- D = Dintlha tše šupa (7) tše di tšweleditšwego = meputso ye šupa (7)
- P = Polelo = (3) Tšhomišo ya polelo ya maleba = meputso ye mebedi (3)

Kabo ya meputso ya polelo:

1. Dintlha tše 1–3: moputso o 1
2. Dintlha tše 4–5: meputso ye 2
3. Dintlha tše 6–7: meputso ye 3

ELA HLOKO:

- **Tlhamego:**
Le ge kakaretšo e se ya hlamega ka mokgwa wa maleba, e swanetše go swaiwa.
- **Palo ya mantšu:**
  - Baswayi ba swanetše go netefatša palo ya mantšu.
  - Ga go kotlo ge molekwa a se a laetša palo ya mantšu, goba ge palo ya mantšu e fošagetše.
  - Ge palo ya mantšu ao a nyakegago e fetile, bala a mahlano ka morago ga fao, gomme ao a šetšego a se elwe hloko.

POTŠIŠO YA 2

Mohlala wa karabo:

Kakaretšo ka mokgwa wa temana.

Motho o gahlana le mathata gore a **fihlelele** bokamoso bjo bo botse. Maikemišetšo le kgotlelelo di **tswala** katlego. Boikgafo le mafolofolo mošomong di **bohlokwa** katlegong ya motho. Se ke taetšo ya gore mang le mang a **šome** ka thata go efoga bohloki. Tshedimošo yeo e hwetšwago dipukung e fa motho bohlale gomme a tšwelela bophelong. Khuetsšo ya segwera sa maleba e **šušumetša** bokamoso bja go phadima. Yo a sa **hlokomelego** bohlokwa bja nako, o swana le kolobe ya lešalelamorago yeo e gobelwago ke mampša. Thuto yeo e **phethagatšwago** ka boithaopo ntle le kgapeletšo, ke manamelelo a go ya bokamosong bja go phadima. Kgetho ya maleba ya dithuto ke konokono katlegong ya motho, fela ge e se ya maleba bokamoso bja motho bo a phuhlama.

PALOMOKA YA KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: DIBOPEGO LE MELAO YA TŠHOMIŠO YA POLELO

- (a) Dithekniki tša papatšo le khathuni.
- (b) Tlotlontšu le tšhomišo ya polelo
- (c) Dibopecto tša lefoko
- (d) Temogo ya tšhomišo ya polelo ka tsinkelo (TTPT)

GO SWAYA KAROLO YA C

- Mopeleto:
  - Dikarabo tša lentšu le tee di swaiwe go ba tše di nepagetšego le ge mopeleto o phošetše, ka ntle le ge phošo e fetola tlhalošo ya lentšu.
  - Dikarabong tša lefoko lel e phethagetšego, mopeleto wo o phošetšego o tlo otlwa ge phošo e tšwelela mo go sebopecto sa polelo ye go lekwago ka yona.
  - Ge go lekwa kopafatšo, karabo e swanetše go bontšhwa ka nepagalo.
- Dibopecto tša polelo di swanetše go nepiša popopolelo, di be di tšweletšwe ka botlalo mafoko go ya ka taelo.
- Mabapi le dipotšišokopana tša go fapafapana tša go kgethwa, amogela BOBEDI tlhaka ya go nyalelana le karabo ya go nepagala LE/GOBA karabo ya go nepagala ya go ngwolwa ka botlalo.

POTŠIŠO YA 3 – PAPTŠO

- 3.1 C/Lefapha la tša Maphelo. (1)
- 3.2 Batho ba diriše dipilisi tša Resochin twantšhong ya bolwetši bja Malaria. (1)
- 3.3 Mmapatši o laetša bošoro bja bolwetši bja Malaria gore bareki ba tle ba kgone go reka dipilisi tša Resochin tše di bo fodišago. (2)
- 3.4 Haka ya go tswalelwa e laetša gore motho o gateletšwe ke bolwetši bja Malaria mola haka ya go bulega e laetša gore motho o nwele pilisi ya Resochin yeo e mo fodišitšego bolwetšing bja Malaria. (2)
- 3.5 Monang ke khunkhwane ya go fofa ya go loma, yeo e hlolago bolwetši bja Malaria ye e rego ge motho a e bona a tanywa šedi ke seo se bolelwago mabapi le yona. (2)
- 3.6 Ee, leinagokwa le, komangkanna le laetša gore dipilisi tša Resochin di na le maatla a go fodiša bolwetši bja Malaria, mola haka ye e bulegilego e laetša gore molwetši o fodile ka ge a nwele dipilisi tše. (2)

[10]

POTŠIŠO YA 4 – KHATHUNI

- 4.1 C/Ga ke nyake banna ba bakoto. (1)
- 4.2 Banna (1)
- 4.3 Lekopanyi le kopanya dikgopolo tše pedi. (1)
- 4.4 Balekwa ba tla fa dikarabo tša go fapana. **Mohlala:** Khathuni e ruta batho gore ge motho a bolela le wena ka mokgwa wo o sego wa maleba, o homole. (1)
- 4.5 Mosadi o re monna yo o a tšwafa, o ja le go nwa fela, mola kalo ya khathuni e laetša monna a tlišetšwa dijo, a dutše fela a sa dire selo, a lebeletše thelebišene gomme a swere kotikoti ya seno ka seatla sa go ja. (2)
- 4.6 Di hlaloša gore mosadi yo o na le lenyatšo. O bolela le monna ka go mo omanya. (2)
- 4.7 Balekwa ba tla tšweletša dikarabo tša go fapana. **Mohlala:** Aowa, ga a mo fetole, o tšwela pele ka go lebelela thelebišine. Ee, ditho tša mmele di laetša pefelo. (2)
- [10]**

POTŠIŠO YA 5 – SETŠWELETŠWA

- 5.1 Yena o thwantšha mmotu wa gagwe a dutše a dira le pudula. (2)
- 5.2 Botalamorogo, lehlaodi le leina. (2)
- 5.3 Mpša le katse, Matome le Malesela ke mpša le katse, mo ba gahlanago gona bjang ga bo mele.
(Lefoko la maleba le tla amogelwa, go swana le tirišo ya mehlala ye mengwe bjalo ka katse le legotlo, mpša le phiri, bj.bj.) (2)
- 5.4 Thakgalang o boletše gore o a tseba gore ke Mdi Poo ka ge e le kgale a mmelaela. (2)
- 5.5 Ee, Thakgalang ke lesogana le bohlale, Leamanyiina ke leina leo le hlaolago leina le lengwe. (2)
- [10]**

PALOMOKA YA KAROLO YA C: 30
PALOMOKA YA TLHAHLOBO: 70